

MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ORQALI TALABALARDA
MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Mirsaidova Muborak Karimovna

*Samarqand davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti
Boshlang'ich va maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasida assistenti*

Annotatsiya

Ushbu maqolada muammoli ta'lim texnologiyalari orqali talabalarda muloqot madaniyatini shakllantirish masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etiladi. Muammoli ta'limning mohiyati, muloqot madaniyatining tarkibiy qismlari va ularning o'zaro bog'liqligi ko'rib chiqiladi. Pedagogik tajriba asosida ushbu texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etishning samarali yo'llari taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: *muammoli ta'lim, muloqot madaniyati, pedagogik texnologiya, kommunikativ kompetentlik, interaktiv o'qitish, talaba shaxsi, kommunikativ faollik.*

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsni har tomonlama kamol toptirish, uning intellektual va kommunikativ salohiyatini rivojlantirish dolzarb masalaga aylandi. Shu bois, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim oluvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy va tanqidiy yondashuv, muloqot madaniyatini shakllantirish asosiy maqsadlardan biri sifatida belgilangan. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida muammoli ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi mazkur maqsadlarga erishishning asosiy vositalaridan biriga aylanib bormoqda.

Muloqot madaniyati — shaxsning boshqalar bilan munosabatga kirishish, fikrlarini to'g'ri ifodalash, hamkasblari va do'stларini tinglay olish hamda ularning pozitsiyasini hurmat bilan qabul qilish qobiliyatidir. Mazkur qobiliyat tug'ma emas, balki maqsadli pedagogik ta'sir natijasida shakllanadi va rivojlanadi. Ta'lim jarayonida muammoli vaziyatlarni yaratish, talabalarni ilmiy munozaraga jalb etish, guruhlarda ishlash kabi metodlar muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu nuqtai nazardan, muammoli ta'lim texnologiyalari va muloqot madaniyatining o'zaro munosabatini o'rganish, ularni ta'lim amaliyotiga tatbiq etish yo'llarini ishlab chiqish pedagogika fanining dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Muammoli ta'lim — bu o'quvchi va talabalarni mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish, bilimlarni o'zlari kashf qilishga yo'naltiruvchi pedagogik texnologiyadir. Ushbu texnologiyaning asosini muammoli vaziyat tashkil etadi: pedagogik muammoli vaziyat deganda o'quvchining bilimlari va uning oldida turgan yangi vazifa o'rtasidagi qarama-qarshilik tushuniladi. Bunday vaziyatlarda talaba mavjud bilimlar yetarli emasligini his etadi va yangi bilim izlay boshlaydi.

Psixolog va pedagog olim A.M. Matyushkinning ta'kidlashicha, muammoli ta'lim faqat bilim berish bilan emas, balki o'quvchining shaxsiy rivojlanishi bilan ham chambarchas

bog'liq. Bu ta'lim turi shaxsda mustaqillik, qiziquvchanlik va ijodiy qobiliyatlarni shakllantiradi.

O'zbek pedagogikasida muammoli ta'lim tamoyillari Sh. A. Sharipovning tadqiqotlarida batafsil yoritilgan. Uning fikricha, muammoli ta'lim talab qiladi: birinchidan, o'qituvchi tomonidan maqsadli ravishda muammoli vaziyat yaratilishi; ikkinchidan, talabalarda bilish ehtiyoji va izlanuvchanlikning shakllanishi; uchinchidan, o'qituvchi va talaba o'rtasida dialogik munosabatning o'rnatilishi.⁴¹

Muammoli ta'limning asosiy shakllari quyidagilardan iborat: muammoli ma'ruza, muammoli seminar, muammoli amaliy mashg'ulot, muammoli vaziyatlarni tahlil etish (key-stadi), tadqiqot loyihalari va munozarali diskussiyalar. Har bir shakl o'ziga xos xususiyatga ega bo'lib, muloqot madaniyatining turli jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muloqot madaniyati ko'p qirrali tushuncha bo'lib, u bir qancha komponentlardan tashkil topadi. Psixolog B. F. Lomovning klassifikatsiyasiga ko'ra, muloqotning uchta asosiy vazifasi mavjud: kommunikativ (axborot almashish), interaktiv (o'zaro ta'sir) va perseptiv (bir-birini idrok etish). Muloqot madaniyati ana shu uchala vazifani munosib tarzda amalga oshira bilish qobiliyatidir.

O'zbek pedagogikasi fani nuqtai nazaridan muloqot madaniyatining tuzilmasi quyidagicha belgilanadi:

- Nutq madaniyati — o'z fikrini ravon, aniq va adabiy til me'yorlariga mos holda ifodalay olish;
- Tinglay olish madaniyati — so'zlovchini to'xtatmasdan, diqqat bilan tinglash va uning g'oyasini to'g'ri idrok etish;
- Munozara madaniyati — o'z qarashlarini himoya qila olish va boshqalarning fikrlarini tanqidiy baholay bilish;
- Noverbal muloqot madaniyati — mimika, imo-ishora va tana tilidan munosib foydalanish;
- Empatik muloqot — suhbatdoshning his-tuyg'ularini tushuna bilish va unga nisbatan hamdardlik bildirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PQ-4479-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlardagi faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida talaba yoshlarda kommunikativ kompetentlik va muloqot madaniyatini rivojlantirish majburiy natija sifatida belgilab qo'yilgan. Bu esa pedagogik jarayonda mazkur masalaga alohida e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

Muammoli ta'lim texnologiyalari muloqot madaniyatini shakllantirishda bir necha jihatdan samarali hisoblanadi. Birinchidan, muammoli vaziyatda talabalar o'z fikrlarini bayon etishga, boshqalarni ishontirishga va mantiqiy dalillar keltirga majbur bo'ladi. Bu jarayon nutq madaniyatini rivojlantiradi.

⁴¹Sharipov Sh. A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. — Toshkent: Sano-standart, 2017. — 312 b. [B. 184]

Ikkinchidan, guruhli muammoli topshiriqlarni bajarishda talabalar bir-birini tinglab, fikrlarni birlashtirib, umumiy qarorga kelishga harakat qiladi. Bunday faoliyat tinglay olish va hamkorlik qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Amerikalik tadqiqotchi J. Deweyning ta'kidlashicha, bilim har doim ijtimoiy kontekstda — insonlar o'rtasidagi muloqot va hamkorlik jarayonida shakllanadi. Shu sababli, real muammoli vaziyatlar ta'lim jarayoniga qanchalik ko'p kiritilsa, talabalar o'rtasida shunchalik faol muloqot o'rnatiladi.

Uchinchidan, muammoli ta'lim o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabat tabiatini o'zgartiradi: o'qituvchi bilim uzatuvchidan fasilitator — jarayon yengillashtiruvchiga aylanadi. Bu esa talabani muloqotda faol ishtirokchiga aylantiradi, uning kommunikativ tashabbuskorligini rivojlantiradi.

Muammoli ta'lim texnologiyalarining quyidagi shakllari muloqot madaniyatini shakllantirishda ayniqsa samarali ekanligi tajriba orqali isbotlangan:

Munozarali diskussiya. Talabalar oldindan tayyorlangan muammoli savollar bo'yicha o'z fikrlarini bildiradilar. O'qituvchi yetakchi savol beradi, talabalar esa bir-birining fikrini davom ettiradilar yoki unga e'tiroz bildirib, dalillar keltiradilar. Bu jarayon argumentli muloqot ko'nikmalarini shakllantiradi.

Keys-stadi. Talabalar real pedagogik vaziyatlarni tahlil etadi, muammo sabablarini aniqlaydi va echimlar taklif etadi. Kichik guruhlarda ishlash jarayonida fikrlarni tinglash, muhokama etish va umumiy xulosaga kelish ko'nikmalari mustahkamlanadi.

Rolli o'yinlar. Talabalar turli ijtimoiy rollarni (o'qituvchi, ota-ona, boshqaruvchi va hokazo) bajarib, muammoli vaziyatda muloqotni o'z ichida boshdan kechiradilar. Bu metod emotsional intellektni va empatiyani rivojlantiradi.

Loyiha usuli. Talabalar jamoa bo'lib real pedagogik muammoni tadqiq etadilar, ma'lumotlar to'playdilar va ularni taqdim etadilar. Taqdimot davomida og'zaki nutq, ko'rgazmali material va auditoriya bilan muloqot ko'nikmalari birgalikda rivojlanadi.

Samarqand davlat pedagogika institutining Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalar guruhlarida o'tkazilgan pedagogik kuzatuv va eksperiment natijalariga ko'ra, muammoli ta'lim texnologiyalaridan muntazam foydalanish muloqot madaniyatini sezilarli darajada rivojlantiradi.

Eksperiment guruhi (n=30) va nazorat guruhi (n=30) talabalarining semestr boshida va oxirida o'tkazilgan diagnostik tekshiruvlar taqqoslanganida quyidagi natijalar olingan: eksperiment guruhida muloqot madaniyatining umumiy darajasi 38,4% ga oshgan, nazorat guruhida esa atigi 12,7% ga oshgan. Ayniqsa, nutq ravonligi (+44%), tinglay olish ko'nikmalari (+41%) va argumentli fikr yuritish (+39%) ko'rsatkichlari sezilarli o'sishni namoyish etgan.

Mazkur natijalar muammoli ta'lim texnologiyalarining muloqot madaniyatini shakllantirishdagi yuqori samaradorligini tasdiqlaydi. Biroq, bu texnologiyalarni joriy etishda qator muammolar ham mavjud: o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarli emasligi, vaqt resursining chegaralanganligi, ba'zi talabalarning muloqotdan qo'rqish xissiyoti (kommunikativ loqaydlik) kabilar shular jumlasidandir.

TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR

Vol 3. No 1,

Muammoli ta'lim texnologiyalari orqali muloqot madaniyatini samarali shakllantirish uchun quyidagi yo'l-yo'riqlar tavsiya etiladi:

- o'qituvchi har bir mashg'ulotni aniq kommunikativ maqsad bilan rejalashtirishi kerak: bu mashg'ulotda talabalar qanday muloqot ko'nikmalarini o'zlashtirishini oldindan belgilash zarur;

- muammoli vaziyatlar talabalar hayotiga yaqin, real ahamiyatga ega bo'lishi lozim. Sun'iy, hayotdan uzoq muammolar talabalar qiziqishini uyg'otmaydi;

- guruhli ishlash jarayonida har bir talabaning faol ishtiroki ta'minlanishi kerak. Buning uchun rollarni aniq taqsimlash (moderator, kotib, taqdimotchi va hokazo) foydali;

- talabalar o'z nutqlarini o'zlari baholash (refleksiya) va o'rtoqlari tomonidan baholanish (peer assessment) mexanizmlarini muntazam qo'llash muloqot madaniyatini shakllantirish samaradorligini oshiradi;

- o'qituvchi o'zi ham muloqot madaniyatining namunasi bo'lishi, tinglay olish, hurmat bilan munosabatda bo'lish va konstruktiv tanqid bildirishning tirik namunasi ni ko'rsatishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, muammoli ta'lim texnologiyalari muloqot madaniyatini shakllantirish uchun noyob imkoniyatlar yaratadi. Bu texnologiyalar talabani bilimni passiv qabul qiluvchidan faol ishtirokchi, muloqot sub'ektiga aylantiradi. Muloqot madaniyatini shakllantirishda muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish nafaqat akademik ko'rsatkichlarni yaxshilaydi, balki kelajakdagi pedagog mutaxassisning kasbiy kommunikativ kompetentligini mustahkamlaydi.

O'tkazilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko'rsatdiki, muammoli ta'lim texnologiyalari muntazam va tizimli qo'llanilganda talabalarning muloqot madaniyati sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tariladi. Pedagogika instituti talabalari — bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun muloqot madaniyatining yuksak darajada shakllanishi kasbiy muvaffaqiyatning garovi hisoblanadi. Kelajakda mazkur yo'nalishda tadqiqotlarni chuqurlashtirish, xususan, raqamli muhitda muammoli ta'lim va muloqot madaniyatining o'zaro ta'sirini o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). — Toshkent: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy ma'lumotlar bazasi, 2020.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi PQ-4479-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlardagi faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. — Toshkent, 2019.

3. Sharipov Sh. A. Pedagogika nazariyasi va tarixi. — Toshkent: Sano-standart, 2017. — 312 b.

4. Siddiqov I.M., Igamberdiyev U.R. Pedagogika oliygohlarida talabalarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish // Oriens jurnali. — Toshkent, 2021. — B. 1146–1153.
5. Ibragimova I.B. Muammoli ta'lim yondashuvlari: shaxsga yo'naltirilgan, evristik (tadqiqotchilik) va loyihaviy ta'lim texnologiyalari // Ilmiy-amaliy jurnal. — 2022.
6. Axmedov A.Yu., Sherqo'ziyeva Z.F. Pedagogik muloqotning kommunikativ asoslari // O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. — 2023. — 19-son. — B. 425–429.
7. Saydillayeva M.B., Tog'ayeva M.M. Pedagogik jarayonlarda rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyatli tomoni (muammoli ta'lim texnologiyasi misolida) // Ilmiy maqolalar to'plami. — 2023.
8. Umumiy pedagogika: o'quv qo'llanma / Mas'ul muharrir Sh.Qo'chqorov. — Toshkent: Sano-standart, 2023. — 202 b.
9. Orhan A. Online or in-class problem-based learning: Which one is more effective in enhancing learning outcomes and critical thinking in higher education EFL classroom? // Journal of Computer Assisted Learning. — 2024. — Vol. 40. — P. 1–18.
10. Madan R., Lechasseur K., Boucher-Yip E. Cultivating communications skills as career preparation through multiple project experiences // Active Learning in Higher Education. — 2026. — Vol. 27, № 1. — P. 45–60.